

Co dokáže *co*: interakce vidu a příčinných otázkových slov v češtině

Radek Šimík // University of Groningen // r.simik@rug.nl

1 Úvod

Kauzální tázací slova mají zvláštní schopnost,

- (1) a. Proč jsi včera chodil do kina?
b. Cos včera chodil do kina [když to samé dávali v televizi]?

... kterou ostatní tázací slova postrádají,

- (2) a. #Kam jsi včera chodil?
b. #Kdy jsi včera chodil do kina?

... pokud nemají zvláštní podmínky (a některým nestačí ani to)

- (3) a. Kam jsi #(to) včera chodil?
b. #Kdy jsi (to) včera chodil do kina?

Zvláštní schopnost kauzálních tázacích slov spočívá v tom, že mění vidovou/aktionsartovou strukturu slovesa. Indirektivní (atelické) sloveso, je tak schopno odkazovat k direktivní (telické) události, tedy

- (4) a. Proč jsi včera chodil do kina = Proč jsi včera šel do kina
b. Kdy jsi včera chodil do kina ≠ Kdy jsi včera šel do kina

Tato zvláštní schopnost je navíc spojena výhradně s otázkami, nebudeme se tedy zabývat jinými strukturami:

- (5) a. #Včera jsem chodil do kina, protože jsem se nudil
b. #Včera jsem chodil do kina kvůli Marii

V tomto referátu proberu postupně následující:

V sekci 2 ukážu, že *proč* je syntaktická fráze, kdežto *co* je hlava (resp. váže proměnnou, jež je hlava).

V sekci 3 ukážu, že *co*, *coby* (kauzální) hlava, má své pevné místo v rozšířené verbální projekci.

V sekci 4 nastíním tři hypotézy, jež by mohly vést k objasnění zvláštních schopností *co*: pragmatický význam výtky; nutná existenční presupozice události; „externí“ kauzalita, resp. motivace kauzátora (agentu).

---

2 Syntax: co váže hlavovou proměnnou a proč je fráze
--

- (6) **Hlava X** má následující syntaktické vlastnosti
- i. pohybuje se velmi lokálně (Travis 1984; Head Movement Constraint: Head Movement may not skip intermediate heads) a pouze v rámci finitní struktury
  - ii. nemůže stát ve vztahu koordinace
  - iii. nemůže být fokalizována
  - iv. má pevné místo ve struktuře (nemůže být adjungována kdekoliv vás napadne)

Příklad 1: temporální hlava T (verbální pomocné sloveso) *být* (Veselovská 1995)

- (7) a. *pohyb z finitní struktury*
 *Říkal jsem, že lyžoval
 ‘Říkal, že jsem lyžoval’
- b. *koordinace*
 *Říkal jsem a jsi, že lyžoval
 ‘Oba dva jsme říkali, že lyžoval’
- c. *fokus*
 *Říkal JSEM, že lyžoval, ne JSI
 ‘Ne ty, ale já jsem říkal, že lyžoval’

Příklad 2: nominální hlava D (pronominální klitika) *ho* (Veselovská 1995)

- (8) a. *pohyb z finitní struktury*
 *Petr ho říkal, že potkal
 ‘Petr říkal, že ho potkal’
- b. *koordinace*
 *Petr ho a ji potkal
 ‘Petr potkal jeho a ji’
- c. *fokus*
 *Petr potkal ho (standardní čeština)
 ‘Petr potkal jeho’

- (9) **Fráze XP** má následující syntaktické vlastnosti
- i. může se pohybovat z finitní struktury
  - ii. může stát ve vztahu koordinace
  - iii. může být fokalizována
  - iv. pokud se jedná o adjunktovou frázi, tak je její umístění relativně volné

Příklad: jmenná fráze DP *toho člověka*

- (10) a. *pohyb z finitní struktury*
 Toho člověka jsem říkal, že nemám rád
- b. *koordinace*
 Nemám rád toho člověka a Igora
- c. *fokus*
 Nemám rád jenom TOHO ČLOVĚKA

Otázková slova jsou fráze (i když nejsou komplexní), protože...

... mohou se pohybovat z finitní struktury:

- (11) a. Co jsi říkal, že Petr dělá? [dělá *co*]
 b. Kde jsi říkal, že Petr pracuje? [kde > říkal; kde > pracuje]
 c. Kdy jsi říkal, že Petr odešel? [kdy > říkal; kdy > odešel]

... mohou být koordinována:

- (12) Co a jak Petr dělá?

... mohou být (kontrastivně) fokalizována:

- (13) (Ptám se) JAK to udělal (ne KDY)

Zatímco *proč* je fráze, příčinné *co* je hlava:

- (14) *pohyb*
 a. Proč jsi říkal, že se Petr smál? [proč > říkal; proč > smál]
 b. Co jsi říkal, že se Petr smál? [co > říkal; *co > smál]
- (15) *koordinace*
 a. Proč a jak jsi otevřel tu láhev vína?
 b. *Co a jak jsi otevřel tu láhev vína?
- (16) *fokus* (sluicing, tj. elipsa TP; viz např; Merchant 2001)
 a. Petr to říkal, ale já nevím PROČ <to říkal>
 b. *Petr to říkal, ale já nevím CO <to říkal>

3 Distribuce zvláštních schopností a fixní pozice hlavy *co*

Následující příklady ukazují, že *proč* nemá svou zvláštní schopnost v případech, kde není možné užít *co*:

- (17) *pohyb*
 Proč/*co jsi říkal, že Petr chodil do kina?
- (18) *koordinace*
 Proč/*co a kdy chodil Petr do kina?
- (19) *fokus*
 Petr chodil do kina, ale já nevím PROČ/*CO <chodil do kina>

- (20) Hypotéza
 Zvláštní schopnosti má na svědomí příčinné *co* (resp. proměnná, již váže)

3.1 Vymezení zdola: aspekt a negace

Indirektiva typu *chodit, nosit, jezdit, létat*, apod. s direktivním (telickým) čtením

- (21) a. Co/Proč/*Kdy tam chodil?
 b. Co/Proč/*Kdy to sem nosil?
 c. Co/Proč/*Kdy jezdil do Prahy?
 d. Co/Proč/*Kdy lítal do Ameriky?

Jejich negace s direktivním (telickým) čtením

- (22) a. *Co/*Proč/*Kdy tam nechodil?
 b. *Co/*Proč/*Kdy to sem nenosil?
 c. *Co/*Proč/*Kdy nejezdil do Prahy?
 d. *Co/*Proč/*Kdy nelítal do Ameriky

Direktiva typu *(při)jít, (při)nést, (při)jet, (při)letět*, apod.

- (23) a. *Co/Proč/Kdy tam (při)šel?
 b. *Co/Proč/Kdy to sem (při)nesl?
 c. *Co/Proč/Kdy (při)jel do Prahy?
 d. *Co/Proč/Kdy (při)letěl do Ameriky?

Jejich negace

- (24) a. Co/Proč/Kdy tam ne(při)šel?
 b. Co/Proč/Kdy to sem ne(při)nesl?
 c. Co/Proč/Kdy ne(při)jel do Prahy?
 d. Co/Proč/Kdy ne(při)letěl do Ameriky?

V případě, že AspP je modifikována náležitým adverbiem [Adv [AspP [VP]]] (hodnocení pro telické čtení):

- (25) a. ?Co chodil tak pozdě?
 b. Co přišel tak pozdě?

V případě, že VP je modifikována náležitým adverbiem [AspP [Adv [VP]]] (hodnocení pro telické čtení):

- (26) a. *Co chodil tak pomalu?
 b. ?Co přišel tak pomalu?

---

(27) Generalizace

Zvláštní schopnosti příčinných tázacích slov se projeví, pokud nepřekáží žádná (rozšířená) verbální projekce (aspekt, negace, adverbium, jiné verbum)

---

(28) Vypadá to, že příčinné *co* operuje na maximální přítomné přílehlé verbální projekci, přičemž

a. [co [VP chodil]]	direktivní čtení
b. [co [NegP ne- [VP chodil]]]	pouze indirektivní/habituální čtení
c. [co [AdvP tak pozdě [VP chodil]]]	habituální čtení / ?direktivní čtení
d. [co [AdvP tak pomalu [VP chodil]]]	indirektivní čtení
e. *[co [AspP při [VP šel]]]	
f. [co [NegP ne [AspP při [VP šel]]]]	
g. [co [AdvP tak pozdě [AspP při [VP šel]]]]	
h. *[co [AspP při [AdvP tak pomalu [VP šel]]]]	

(28e/h) ukazují, že *co* nemůže být přílehlé k aspektové (perfektivní/telické) projekci (proč?).

Data výše ukazují, že hlava *co* je obligatorně umístěna nad negační hlavu:

(29) **Umístění *co* v rozšířené verbální projekci (verze 1)**
[... [co [Neg [(Adv) Asp [(Adv) VP]]]]]

Zvláštní schopnosti se projeví, pokud mezi *co* a VP nic nepřekáží, tedy projekce nejsou přítomny (Starke 2001):

(30) **Konfigurace zvláštních schopností**
[... [co [VP]]]

Oproti tomu *proč* je fráze a může být adjungována k verbální projekci nebo k negaci:

(31) [... [(proč) Neg [(proč) Asp]]]

Tyto struktury správně předpovídají, že negace může mít skopus přes *proč*, ale ne přes *co*

Dvojit čtení v případech větné negace

(32) a. Proč tam nepřišel/nechodil?	[¬VP](d) / ¬[VP(d)]
b. Kdy tam nepřišel/nechodil?	[¬VP](t) / ¬[VP(t)]
c. Co tam nepřišel/nechodil?	[¬VP](d) / *¬[VP(d)]

... kde d je důvod a t je čas

3.2 Vymezení zleva: čas a modalita

Co dokáže změnit aspektovou strukturu, i pokud je sloveso v přítomném čase

(33) Co/Proč/*Kdy jezdíš do práce autem (když hlásili zácpu)?

Navíc, jak je hojně ukázáno na příkladech výše, TP adverbia jako *včera* nepřekáží:

- (34) a. Cos tam včera chodil?
b. *Cos tam včera přišel?

Modální *by-* vynucuje důvodové čtení, které se zdá být neslučitelné s *co*. Nicméně při speciálním čtení jsou zachovány jak zvláštní schopnosti *co*, tak i kontrast v přijatelnosti mezi direktivním a indirektivním slovesem:

- (35) a. Co bys chodil/*šel do kina?
= nechod' do kina
b. Proč bys chodil/šel do kina?
= nechod' do kina / kdybys chodil do kina, tak z jakého důvodu

Fakt, že kontrast minulý vs. přítomný čas či přítomnost modálního *by-* nemají vliv na interakci *co* s aspektovou strukturou, nás přivádí k následující struktuře:

- (36) **Umístění *co* v rozšířené verbální projekci (verze 2)**
[Mod [(Adv) T [co [Neg [(Adv) Asp [(Adv) VP]]]]]]]

Co se zdá být neslučitelné s budoucím pomocným slovesem a budoucími perfektivními/direktivními slovesy

- (37) a. *Co/Proč/Kdy budeš zítra pracovat?
b. *Co/Proč/Kdy půjdeš zítra do práce?

Neslučitelnost *co* s *budu* by mohla mít stejné vysvětlení jako neslučitelnost *co* s perfektivním aspektem, neboť *budu* a perfektivní aspekt jsou v komplementární distribuci a snad sedí v téže pozici (Veselovská 1995: kapitola 3); tedy

- (38) *[co [_{AspP} budu [_{VP} pracovat]]]

Podivné případy

- (39) a. Co tam měl *co* chodit?
b. *Co tam měl *co* jít?
c. Co tady budeš vysedávat/sedět?
d. Co tam má *co* vysedávat/?sedět?

4 Kde se berou zvláštní schopnosti *co*?

4.1 *Co* implikuje výtku

- (40) Co jsi tam včera chodil?
implikuje 'Neměl jsi tam včera chodit'
- (41) a. Neměl jsi tam chodit/?jít

- b. Měl jsi tam *chodit/jít

Podobnost s negativním imperativem:

- (42) a. Nechod'/?nejdi tam
b. *Chod'/?jdi tam

Pokud podobnost mezi (41) a (42) není náhoda, pak by oba jevy měly mít stejné vysvětlení. To momentálně nemám.

4.2 Obligatorní presupozice události a souvislost s invariabilním *to*

Co má ještě jednu podivnou vlastnost (viz také Tsai 1999): událost, na jejíž příčinu se ptá, je existenčně presuponovaná, jinými slovy musí být pravdivá, aby byla otázka smysluplná.

- (43) a. Co jste se včera smáli?
nutná presupozice existence včerejší události vašeho se smání
b. Kdy/Komu jste se včera smáli?

Kvůli této vlastnosti by *co* nemělo být možné v případě, že je v zanořené větě selektované faktivním predikátem (*vědět*), tedy predikátem, který presuponuje svůj komplement (duplicitní presupozice), a naopak by mělo být slučitelné s predikátem nefaktivním (*nevědět*):

- (44) a. Vím, ??co/proč do toho kina chodil
b. Nevím, co/proč do toho kina chodil

Příklad výše také ukazuje, že presupozice události je nezávislá na aspektových vlastnostech *co*.

Avšak stejnou presupozici můžeme vynutit i v jiných otázkách, pomocí *to*:

- (45) Kdy/Komu jste se to včera smáli?

Má *to* stejné zvláštní schopnosti jako *co*?

- (46) a. ?Kam jste včera chodili?
b. Kam jste to včera chodili?

... tedy snad ano, ale určitě nejde o totéž, neboť *to* je slučitelné s direktivními slovesy

- (47) Kam jste to včera šli?

Toto *to* je neslučitelné s NPI *kdy*, což očekáváme, neboť jsou sémanticky kontradiktorní (*to* vynucuje presupozici konkrétní události a *kdy* je otázka po existenci takové události):

- (48) a. Komu jste se kdy smáli?
b. #Komu jste se to kdy smáli?

Jak *to* tak i *kdy* navíc nelze užít v oznamovací větě:

- (49) a. *My jsme se to smáli Petrovi
b. *My jsme se kdy smáli Petrovi

Rozdíl mezi těmi dvěma je však v tom, že *to* získá licenci i pomocí kontrastivního fokusu:

- (50) a. PETROVI jsme se to včera smáli
b. *PETROVI jsme se kdy smáli
- (51) a. Víím, od koho to Maruška dostala dárek
b. Většinou víím, od koho Maruška dostala dárek
c. #Většinou víím, od koho to Maruška dostala dárek

- (52) Pozorování
To musí v rámci svého komplementu (který mimochodem přesouvá do presupozice) musí vázat *wh*- nebo fokusovou proměnnou

4.3 „Externí“ kauzátor

Příklady s *co* se dají přeformulovat pomocí fráze *přimět* nebo *(při)nutit*.

- (53) a. Cos otvíral tu láhev?
b. Co tě přimělo otevřít tu láhev?

Všimněte si následujícího paradigmatu, kde imperfektivum *otvírat* je schopno odkazovat k telické události:

- (54) a. Kdo tě nutil otevřít tu láhev? [single-event telic / atelic]
b. Kdo tě nutil otvírat tu láhev? [single-event telic / *atelic]
c. Kdo tě přinutil otevřít tu láhev? [single-event telic / *atelic]
d. ?Kdo tě přinutil otvírat tu láhev?

Příklad (54b) ukazuje tytéž zvláštní schopnosti, které pozorujeme u *co*, což se zdá napovídat o tom, že *co*-otázky a parafráze v (53) a (54) mají skutečně něco společného.

Následující příklad navíc ukazuje, že ono zvláštní čtení je závislé nejen na interogativní struktuře (srov. př. (5)), nýbrž dokonce na *wh*-otázce, popř. kontrastivním fokusu (srov. s chováním *to* v předchozí sekci):

- (55) a. Nutil jsem ho otvírat tu láhev. [*single-event / iterative]
b. Nutil jsi ho otvírat tu láhev? [*single-event / iterative]
c. To TÝ jsi ho nutil otvírat tu láhev? [single-event / iterative]

Řekněme, že (54b) má zhruba následující strukturu:

- (56) [_{VP} kdo/co nutil(o) [_{VP} tě otvírat [_{DP} tu láhev]]]

Struktura výše obsahuje dvojitou kauzativní strukturu, resp. dvojí vP, kdy spodní vP (v-intern) je argumentem horního V (asociovaného s v-extern). Je zde tedy třeba rozlišovat dva kauzátoři události: interní kauzátor, tedy agens (subjekt) a externí kauzátor, tedy agentova motivace provést událost (např. jiná událost). *Co* v takové struktuře odpovídá externímu kauzátoru a je tedy srovnatelné se subjektem slovesa *nutit* (jako v (56)).

(57) **Umístění *co* v rozšířené verbální projekci (verze 3)**

[Mod [T [v-extern [Neg [Asp/v-intern [VP]]]]]]

co

Kauzativní struktura *v-extern* může být plná vP, jako v příkladech výše. Příčinné *co* realizuje tuto strukturu v případě, že se na ni ptáme.

4.4 Jaktože

V češtině existuje ještě jedno otázkové slovo, které má podobnou funkci: *jakto(že)*; srov. anglické *how come* či čínské *zenme* 'jaktože' (Tsai 1999). Toto otázkové slovo je generováno v pozici nad C, které v takovém případě musí být zaplněné. Kvůli překážejícímu C nemá *jaktože* zvláštní schopnosti. Naopak „přežije“ při elipse TP (sluicing), resp. CP. Stejně jako *co* se však nemůže pohybovat:

- (58) a. ?Jaktože jsi chodil včera do kina?
 b. Petr včera odešel dost brzo, ale já nevím, jak to <že odešel dost brzo>
 c. Jaktože Petr říkal, že se smál? [jakto > říkal; *jakto > smál]

Jak *co*, tak *jakto* se ptají po motivaci události. Rozdíl je snad v tom, že motivace v prvním případě je interní vůči kauzátorovi události, kdežto v druhém případě může být motivaci i externí.

5 Závěr

Co je ona zvláštní schopnost?

Možnost 1:

Je to důsledek (definitního) *to* či jeho abstraktního ekvivalentu, jež způsobuje presupozici svého komplementu (události) a má aspektové vlastnosti (perfektivita/telicita = definitnost).

Možnost 2:

Je to schopnost slovesa typu *nutit* měnit aspektovou strukturu svého verbálního komplementu a svého druhu se tak podobá temporální závislostem komplementů v angličtině (tzv. časová souslednost):

- (59) a. He said he would come ('he will come')
 b. He always says he will come ('he will come')

Sloveso typu *nutit* je dvoumístnou funkcí, jejímž interním argumentem je událost vyjádřená VP/vP komplementem a jejímž externím argumentem je kauzátor této události.¹ Co odpovídá otázce na externího kauzátora.

Otázky na závěr

- § Proč jsou zvláštní schopnosti distribuovány pouze v otázkách?
- § Proč jsou zvláštní schopnosti spojené s kauzální sémantikou?
- § Proč je kauzální sémantika spojená s existenční presupozicí události?
- § Proč existenční presupozice události (aspoň v příkladech výše) vyžaduje wh- nebo fokusovou proměnnou v presuponovaném konstituentu?

Reference List

- Merchant, Jason. 2001. *The syntax of silence: Sluicing, islands, and the theory of ellipsis*. Oxford: Oxford University Press.
- Starke, Michal. 2001. *Move dissolves into Merge: A theory of locality*. PhD dissertation.
- Travis, Lisa. 1984. *Parameters and effects of word order variation*. Doctoral dissertation. MIT, Cambridge, MA.
- Tsai, Wei-Tien Dylan. 1999. The hows of why and the whys of how. UCI Working Papers in Linguistics.
- Veselovská, Ludmila. 1995. *Phrasal movement and X⁰ morphology: Word order parallels in Czech and English nominal and verbal projections*. PhD dissertation. Palacky University Olomouc.

---

¹ To je podle Tsai (1999) standardní sémantika kauzálních interogativ. Interogativum *proč* však napovídá, že existují i referenční kauzální interogativa.